Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MELCHIOR WATHELET
της 9ης Ιουνίου 2016 [1]

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-401/15 έως C-403/15

Noémie Depesme (C-401/15),
Saïd Kerrou (C-401/15),
Adrien Kauffmann (C-402/15),
Maxime Lefort (C-403/15)
κατά
Ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche
[αιτήσεις του Cour administrative
(διοικητικό πρωτοδικείο Λουξεμβούργου, Λουξεμβούργο)

για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή — Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων — Ίση μεταχείριση — Κοινωνικά πλεονεκτήματα — Κανονισμός (ΕΕ) 492/2011 — Άρθρο 7, παράγραφος 2 — Οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές — Προϋπόθεση — Δυσμενής διάκριση — Δεσμός γονέα-τέκνου — Έννοια του "τέκνου" — Πατριός/μητριά»

I – Εισαγωγή

1. Οι παρούσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης [2].

2. Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο τριών ένδικων διαφορών μεταξύ, αντιστοίχως, των Noémie Depesme και Saïd Kerrou, του Adrien Kauffmann και του Maxime Lefort, αφενός, και του ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche (Υπουργού Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως και Έρευνας, στο εξής: Υπουργός), αφετέρου, με αντικείμενο άρνηση χορηγήσεως, για το ακαδημαϊκό έτος 2013/2014, κρατικών οικονομικών βοηθημάτων για ανώτατες σπουδές.

3. Οι πιο πάνω διαφορές εντάσσονται στο πλαίσιο τροποποιήσεων της λουξεμβουργιανής νομοθεσίας που επήλθαν κατόπιν της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411).

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 — ΕΕ 2011, L 141, σ. 1.

4. Με το ερώτημα που τέθηκε, το Δικαστήριο καλείται να καθορίσει αν ο όρος «τέκνο» διακινούμενου εργαζομένου στο νέο άρθρο 2bis του loi du 22 juin 2000 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures, telle que modifiée par de la loi du 19 juillet 2013 (νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 19ης Ιουλίου 2013) (*Mémorial* A 2013, σ. 3214), που θεσπίστηκε κατόπιν της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), περιλαμβάνει επίσης τους προγονούς του εν λόγω εργαζομένου [3].

5. Στο πλαίσιο των παρουσών προτάσεων, οι όροι «προγονός» ή «προγονή» πρέπει να νοηθούν υπό την έννοια ότι αφορούν τη σχέση μεταξύ ενός τέκνου και του προσώπου με το οποίο ο πατέρας ή η μητέρα του έχει τελέσει γάμο ή έχει σχέση καταχωρισμένης συμβιώσεως ισοδύναμη με γάμο.

II – Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

1. Ο κανονισμός 492/2011

6. Το άρθρο 7 του κανονισμού αυτού ορίζει:

«1. Ο εργαζόμενος υπήκοος ενός κράτους μέλους δεν δύναται, στην επικράτεια των άλλων κρατών μελών, να έχει, λόγω της ιθαγενείας του, διαφορετική μεταχείριση από τους ημεδαπούς εργαζομένους, ως προς τους όρους απασχολήσεως και εργασίας, ιδίως όσον αφορά την αμοιβή, την απόλυση, την επαγγελματική επανένταξη ή την επαναπασχόληση αν έχει καταστεί άνεργος

2. Απολαύει των ιδίων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους.

[…]»

2. Η οδηγία 2004/38/ΕΚ

7. Η έννοια του «μέλους της οικογένειας» πολίτη της Ένωσης ορίζεται στο άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ [4]. Κατά τη διάταξη αυτή, ως «μέλος της οικογένειας» νοείται:

«α) ο (η) σύζυγος·

3 — Σημειώνω ότι η νομοθεσία αυτή αποτελεί το αντικείμενο άλλης αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στην εκκρεμή υπόθεση Bragança Linares Verruga κ.λπ., στο πλαίσιο της οποίας ανέπτυξα τις προτάσεις μου στις 2 Ιουνίου 2016 (C-238/15, EU:C:2016:389). Η υπόθεση εκείνη αφορά κατά τρόπο πιο θεμελιώδη και άμεσο τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της επιλογής του Λουξεμβούργιου νομοθέτη να εξαρτήσει τη χορήγηση του κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές από ελάχιστη περίοδο απασχολήσεως στο Λουξεμβούργο. Κατά το πέρας της αναλύσεώς μου, πρότεινα στο Δικαστήριο να κρίνει ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 αντιτίθεται σε νομοθεσία κράτους μέλους όπως ο λουξεμβουργιανός νόμος.

4 — ΕΕ 2004, L 158, σ. 77 και διορθωτικά ΕΕ 2004, L 229, σ. 35, και ΕΕ 2005, L 197, σ. 34.

β) ο (η) σύντροφος με τον (την) οποίο(-α) ο πολίτης της Ένωσης έχει σχέση καταχωρισμένης συμβίωσης, βάσει της νομοθεσίας κράτους μέλους, εφόσον η νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής αναγνωρίζει τη σχέση καταχωρισμένης συμβίωσης ως ισοδύναμη προς τον γάμο, και σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στην οικεία νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής·

γ) οι απευθείας κατιόντες οι οποίοι είναι κάτω της ηλικίας των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι καθώς και εκείνοι του (της) συζύγου ή του (της) συντρόφου, όπως ορίζεται στο στοιχείο β′·

δ) οι συντηρούμενοι απευθείας ανιόντες καθώς και εκείνοι του (της) συζύγου ή του (της) συντρόφου, όπως ορίζεται στο στοιχείο β′».

Β – *Το λουξεμβουργιανό δίκαιο*

8. Το άρθρο 2 του νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 26ης Ιουλίου 2010 (*Mémorial* A 2010, σ. 2040) (στο εξής: νόμος της 22ας Ιουνίου 2000) όριζε:

«Δικαιούχοι του οικονομικού βοηθήματος Δικαιούχοι του κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές είναι οι σπουδαστές που έχουν γίνει δεκτοί για την πραγματοποίηση ανώτατων σπουδών και πληρούν μια από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

a) είναι Λουξεμβούργιοι υπήκοοι ή μέλη της οικογένειας Λουξεμβούργιου υπηκόου και κατοικούν στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, ή

b) είναι υπήκοοι άλλου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή ενός εκ των άλλων κρατών που είναι μέρη της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο[, της 2ας Μαΐου 1992 (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3)], ή της Ελβετικής Συνομοσπονδίας και διαμένουν, σύμφωνα με το κεφάλαιο 2 του τροποποιημένου νόμου της 29ης Αυγούστου 2008 περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της μεταναστεύσεως, στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου υπό την ιδιότητα του μισθωτού εργαζομένου, του μη μισθωτού εργαζομένου, του προσώπου που διατηρεί το εν λόγω καθεστώς ή του μέλους της οικογένειας προσώπου που ανήκει σε μια από τις προαναφερθείσες κατηγορίες ή έχει αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής […] […]».

9. Κατόπιν της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), το άρθρο 1, σημείο 1, του νόμου της 19ης Ιουλίου 2013 (*Mémorial* A 2013, σ. 3214) παρενέβαλε στον νόμο της 22ας Ιουνίου 2000 το άρθρο 2bis, το οποίο έχει ως εξής:

«Σπουδαστής μη διαμένων στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου δύναται επίσης να λάβει το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές, υπό την προϋπόθεση ότι είναι τέκνο μισθωτού ή μη μισθωτού εργαζομένου Λουξεμβούργιου υπηκόου ή πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή άλλου κράτους μέρους της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο ή της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, που απασχολείται ή ασκεί τη δραστηριότητά του στο Λουξεμβούργο και ο οποίος είχε απασχοληθεί ή ασκήσει τη δραστηριότητά του στο Λουξεμβούργο αδιαλείπτως επί τουλάχιστον πέντε έτη στο χρονικό σημείο υποβολής από τον σπουδαστή της αιτήσεως για το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές. Η απασχόληση στο Λουξεμβούργο πρέπει να είναι ίση τουλάχιστον με το ήμισυ της κανονικής διάρκειας εργασίας που ισχύει στην επιχείρηση δυνάμει του νόμου ή της τυχόν εν ισχύι συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Ο μη μισθωτός εργαζόμενος πρέπει να είναι υποχρεωτικά και συνεχώς ασφαλισμένος στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου δυνάμει του άρθρου 1, σημείο 4, του Code de la sécurité sociale [κώδικα κοινωνικής ασφαλίσεως] κατά τη διάρκεια των πέντε ετών πριν από την αίτηση για το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές.»

10. Εντούτοις, ο νόμος της 22ας Ιουνίου 2000, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 19ης Ιουνίου 2013 (στο εξής: τροποποιημένος νόμος της 22ας Ιουνίου 2000), καταργήθηκε σύντομα με τον νόμο της 24ης Ιουλίου 2014 περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές (*Mémorial* A 2014, σ. 2188).

11. Πλέον, το άρθρο 3 του τελευταίου νόμου ορίζει τα εξής:

«Δικαιούχοι του κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές είναι οι σπουδαστές και μαθητές που ορίζονται στο άρθρο 2, αποκαλούμενοι στο εξής με τον όρο "σπουδαστής", οι οποίοι πληρούν μια από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

[…]

(5) για τους σπουδαστές που δεν είναι κάτοικοι του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου:

a) είναι εργαζόμενοι Λουξεμβούργιοι υπήκοοι ή πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή άλλου κράτους μέρους της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο ή της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, που απασχολούνται ή ασκούν τη δραστηριότητά τους στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου στο χρονικό σημείο υποβολής της αιτήσεώς τους για το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές· ή

b) είναι τέκνα εργαζομένου Λουξεμβούργιου υπηκόου ή πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή άλλου κράτους μέρους της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο ή της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, που απασχολείται ή ασκεί τη δραστηριότητά του στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου στο χρονικό σημείο υποβολής από τον σπουδαστή της αιτήσεως για το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές, υπό την προϋπόθεση ότι ο εν λόγω εργαζόμενος συνεχίζει να συμβάλλει στη συντήρηση του σπουδαστή και είχε απασχοληθεί ή ασκήσει τη δραστηριότητά του στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου επί τουλάχιστον πέντε έτη στο χρονικό σημείο υποβολής από τον σπουδαστή της αιτήσεως για το οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές εντός περιόδου αναφοράς επτά ετών που υπολογίζεται αναδρομικώς από την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως για τη χορήγηση οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές ή, κατά παρέκκλιση, υπό την προϋπόθεση ότι το πρόσωπο που διατηρεί το καθεστώς εργαζομένου πληρούσε το προαναφερόμενο κριτήριο της πενταετούς απασχολήσεως κατά τα επτά έτη αναφοράς όταν έπαυσε τη δραστηριότητά του.»

III – Τα πραγματικά περιστατικά των διαφορών των κύριων δικών

12. Η N. Depesme είναι η προγονή του S. Kerrou, μεθοριακού εργαζομένου στο Λουξεμβούργο. Κατοικούν στο Mont-Saint-Martin της Λωρραίνης (Γαλλία), κοντά στα σύνορα με το Λουξεμβούργο. Η N. Depesme ζήτησε το οικονομικό βοήθημα του λουξεμβουργιανού κράτους για ανώτατες σπουδές, προκειμένου να εγγραφεί στο πρώτο έτος της ιατρικής στο Πανεπιστήμιο της Λωρραίνης στο Νανσύ (Γαλλία).

13. Ο A. Kauffmann είναι ο προγονός του P. Kiefer, επίσης μεθοριακού εργαζομένου στο Λουξεμβούργο. Κατοικούν στο Marly Freskaty (Γαλλία), στη μεθοριακή περιοχή της Λωρραίνης. Ο A. Kauffmann, προκειμένου να πραγματοποιήσει σπουδές νομικής και οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Λωρραίνης στο Νανσύ (Γαλλία), ζήτησε το οικονομικό βοήθημα του λουξεμβουργιανού κράτους για ανώτατες σπουδές.

14. Ο M. Lefort είναι ο προγονός του P. Terwoigne, επίσης μεθοριακού εργαζομένου στο Λουξεμβούργο. Ο P. Terwoigne τέλεσε γάμο με τη μητέρα του M. Lefort μετά τον θάνατο του συζύγου της. Κατοικούν στο Vance (Βέλγιο), στο μέρος της επαρχίας του Λουξεμβούργου που συνορεύει με το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου. Ο M. Lefort, προκειμένου να πραγματοποιήσει σπουδές κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίνης στη Louvain-la-Neuve (Βέλγιο), ζήτησε το οικονομικό βοήθημα του λουξεμβουργιανού κράτους για ανώτατες σπουδές.

15. Σύμφωνα με το κείμενο του τροποποιημένου νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 που είναι εφαρμοστέο στα πραγματικά περιστατικά των υποθέσεων των κύριων δικών, τα ζητούμενα οικονομικά βοηθήματα χορηγούνται στους σπουδαστές που δεν κατοικούν στο έδαφος του Λουξεμβούργου υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι ο δικαιούχος τους είναι τέκνο μισθωτού ή μη μισθωτού εργαζομένου, Λουξεμβούργιου υπηκόου ή πολίτη της Ένωσης, και, αφετέρου, ότι ο εν λόγω εργαζόμενος είχε απασχοληθεί ή ασκήσει τη δραστηριότητά του στο Λουξεμβούργο αδιαλείπτως επί τουλάχιστον πέντε έτη στο χρονικό σημείο υποβολής της αιτήσεως.

16. Με επιστολές της 26ης Σεπτεμβρίου, 17ης Οκτωβρίου και 12ης Νοεμβρίου 2013, αντιστοίχως, ο Υπουργός απέρριψε τις αιτήσεις των N. Depesme, A. Kauffmann και M. Lefort με την αιτιολογία ότι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του τροποποιημένου νόμου της 22ας Ιουνίου 2000. Κατά τις αποφάσεις περί παραπομπής, ο Υπουργός έκρινε ότι η N. Depesme, ο A. Kauffmann και ο M. Lefort δεν μπορούν να θεωρηθούν «τέκνα» μεθοριακού εργαζομένου, εφόσον μόνον οι πατριοί τους εργάζονταν στο Λουξεμβούργο.

17. Στις 20 Δεκεμβρίου 2013, η N. Depesme άσκησε προσφυγή ενώπιον του tribunal administratif de Luxembourg (διοικητικό πρωτοδικείο Λουξεμβούργου) ζητώντας την ακύρωση της απορριπτικής αποφάσεως που την αφορά. Ο πατριός της, S. Kerrou, άσκησε εκούσια παρέμβαση σε αυτή τη δίκη. Στις 20 Ιανουαρίου και 25 Απριλίου 2014, αντιστοίχως, ο M. Lefort και ο A. Kauffmann άσκησαν ο κάθε ένας παρόμοιες προσφυγές κατά των απορριπτικών αποφάσεων που τους αφορούν.

18. Με αποφάσεις της 15ης Ιανουαρίου 2015, το tribunal administratif de Luxembourg (διοικητικό πρωτοδικείο Λουξεμβούργο) έκρινε τις προσφυγές των N. Depesme, A. Kauffmann και M. Lefort παραδεκτές αλλά αβάσιμες. Οι N. Depesme και S. Kerrou, ο A. Kauffmann και ο M. Lefort προσέβαλαν τις εν λόγω αποφάσεις ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

19. Ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, η N. Depesme και ο S. Kerrou εκθέτουν, μεταξύ άλλων, ότι ο δεύτερος, μεθοριακός εργαζόμενος στο Λουξεμβούργο επί δεκατέσσερα έτη, τέλεσε γάμο στις 24 Μαΐου 2006 με τη μητέρα της N. Depesme. Έκτοτε, ζουν και οι τρεις στην ίδια οικία και ο S. Kerrou συμβάλλει στη συντήρηση του τέκνου της συζύγου του, μεταξύ άλλων όσον αφορά τις ανώτατες σπουδές. Εξάλλου, ο S. Kerrou εισέπραττε λουξεμβουργιανά οικογενειακά επιδόματα για το εν λόγω τέκνο πριν από την έναρξη των ανώτατων σπουδών.

20. Ο A. Kauffmann εκθέτει ότι οι γονείς του χώρισαν το 2003 και ότι το διαζύγιό τους εκδόθηκε στις 20 Ιουνίου 2005. Η επιμέλεια των τέκνων ανατέθηκε αποκλειστικά στη μητέρα του. Η τελευταία τέλεσε γάμο με τον P. Kiefer στις 10 Μαρτίου 2007. Έκτοτε, κατοικούν και οι τρεις στην ίδια οικία. Ο P. Kiefer φροντίζει για τη συντήρηση και την εκπαίδευσή του A. Kauffmann. Για τον τελευταίο έχει εισπράξει επίσης λουξεμβουργιανά οικογενειακά επιδόματα.

21. Τέλος, ο M. Lefort εκθέτει ότι ο πατέρας του έχει αποβιώσει. Η μητέρα του τέλεσε νέο γάμο με τον P. Terwoigne, μεθοριακό εργαζόμενο στο Λουξεμβούργο, πριν περισσότερα από πέντε έτη. Έκτοτε, ζει με τη μητέρα του και τον πατριό του, Terwoigne, ο οποίος μετέχει πλήρως στα οικονομικά βάρη της οικογενειακής εστίας. Μετέχει επίσης στα έξοδα ανώτατης εκπαιδεύσεως του M. Lefort.

22. Αντικρούοντας τα πραγματικά αυτά επιχειρήματα, το Λουξεμβουργιανό Δημόσιο υποστηρίζει ότι η N. Depesme καθώς και οι A. Kauffmann και M. Lefort δεν είναι «νομικώς» τέκνα των πατριών τους.

23. Στις αποφάσεις του περί παραπομπής, το Cour administrative (διοικητικό εφετείο, Λουξεμβούργο) υπογραμμίζει ότι το άρθρο 2bis του τροποποιημένου νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 θεσπίστηκε κατόπιν της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411). Κατά το αιτούν δικαστήριο, το επίμαχο σημείο των διαφορών που έφθασαν ενώπιόν του δεν αφορά τις προϋποθέσεις χορηγήσεως τις οποίες προβλέπει ο νέος νόμος, αλλά την ίδια την έννοια του «τέκνου» την οποία χρησιμοποιεί ο νόμος και στην οποία αναφέρεται η πιο πάνω απόφαση του Δικαστηρίου. Πάντως, ο δεσμός γονέα-τέκνου μπορεί να νοηθεί τόσο από νομική όσο και από οικονομική άποψη.

24. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Cour administrative (διοικητικό εφετείο) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο ένα προδικαστικό ερώτημα.

IV – Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

25. Με τρεις αποφάσεις της 22ας Ιουλίου 2015, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 24 Ιουλίου 2015, το Cour administrative (διοικητικό εφετείο) έθεσε στο Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, τρία προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία έχουν την ίδια διατύπωση, με μία μόνο διαφορά.

26. Πράγματι, στην υπόθεση C-403/15, το αιτούν δικαστήριο προσθέτει στις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης των οποίων έγινε επίκληση στις δύο άλλες υποθέσεις το άρθρο 33, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), σε συνδυασμό εν ανάγκη με το άρθρο 7 του Χάρτη.

27. Το τεθέν ερώτημα, στην πληρέστερη διατύπωσή του, έχει ως εξής:

«Προκειμένου να τηρηθούν οι επιταγές περί απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων που απορρέουν από τις διατάξεις του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού [492/2011] και του άρθρου 45, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, υπό το πρίσμα του άρθρου 33, παράγραφος 1, του Χάρτη, σε συνδυασμό, εν ανάγκη, με το άρθρο του 7, κατά την εκτίμηση του πραγματικού βαθμού συνδέσεως σπουδαστή κατοίκου αλλοδαπής –και αιτούντος οικονομικό βοήθημα για ανώτατες σπουδές– με την κοινωνία και την αγορά εργασίας του Λουξεμβούργου, κράτους μέλους στο οποίο μεθοριακός εργαζόμενος απασχολήθηκε ή άσκησε τη δραστηριότητά του υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 2bis του [τροποποιημένου νόμου της 22ας Ιουνίου 2000], το οποίο προστέθηκε σε ευθεία συμμόρφωση με την απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Ιουλίου 2013[, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411)],

— πρέπει να θεωρηθεί ότι η προϋπόθεση ο εν λόγω σπουδαστής να είναι “τέκνο” του προαναφερθέντος μεθοριακού εργαζομένου έχει την έννοια ότι ο σπουδαστής πρέπει να είναι “σε ευθεία γραμμή και σε πρώτο βαθμό κατιών και ο δεσμός γονέα-τέκνου να προκύπτει από τον νόμο”, διδομένης εμφάσεως στον νομικό δεσμό γονέα-τέκνου μεταξύ του σπουδαστή και του μεθοριακού εργαζομένου, ο οποίος δεσμός τεκμαίρεται ότι αποτελεί το βάθρο του προαναφερθέντος βαθμού συνδέσεως, ή

— πρέπει να δίδεται έμφαση στο γεγονός ότι ο μεθοριακός εργαζόμενος “εξακολουθεί να φροντίζει για τη συντήρηση του σπουδαστή”, χωρίς να τον συνδέει κατ’ ανάγκην νομικός δεσμός γονέα-τέκνου με τον σπουδαστή, ιδίως όταν διαπιστώνεται επαρκής δεσμός κοινού βίου ικανός να τον συνδέσει με έναν από τους γονείς του σπουδαστή με τον οποίο υπάρχει νομικός δεσμός γονέα-τέκνου;

Στη δεύτερη περίπτωση, πρέπει η –εξ ορισμού μη υποχρεωτική– συμβολή του μεθοριακού εργαζομένου στη συντήρηση του τέκνου να πληροί ορισμένα ουσιαστικά κριτήρια, όταν δεν προέρχεται μόνο από αυτόν αλλά παρέχεται παράλληλα με τη συμβολή τού ή των γονέων που συνδέονται με νομικό δεσμό γονέα-τέκνου με τον σπουδαστή και, ως εκ τούτου, έχουν κατ' αρχήν νομική υποχρέωση συντηρήσεώς του;»

28. Γραπτές παρατηρήσεις υπέβαλαν η N. Depesme, ο S. Kerrou, ο A. Kauffmann και ο M. Lefort, η Λουξεμβουργιανή Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Μετά την περάτωση της έγγραφης διαδικασίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι έχει επαρκώς διαφωτιστεί ώστε να αποφανθεί χωρίς προφορική διαδικασία, σύμφωνα με το άρθρο 76, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

V – Ανάλυση

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί της αποφάσεως Giersch κ.λπ. και του εφαρμοστέου κανονισμού

1. Η απόφαση Giersch κ.λπ.

29. Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει κατ' επανάληψη τη σύνδεση μεταξύ της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), και της τροποποιήσεως του νόμου περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές. Η σύνδεση αυτή επιβεβαιώνεται ρητώς στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου αριθ. 6585 από το οποίο προήλθε ο νόμος της 19ης Ιουλίου 2013[5].

30. Όσον αφορά το πρόβλημα που βρίσκεται στο επίκεντρο των υποθέσεων των κύριων δικών, είναι ακριβές ότι το ίδιο το Δικαστήριο, στη σκέψη 39 της αποφάσεώς του της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), υπενθύμισε την πάγια νομολογία ότι «η χρηματοδότηση σπουδών που παρέχεται από κράτος μέλος προς τα *τέκνα* των εργαζομένων αποτελεί, για έναν διακινούμενο εργαζόμενο, κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του [...] άρθρου 7, παράγραφος 2, [του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας [6], όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004 [7]]»[8].

31. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε επίσης ότι τα μέλη της οικογένειας διακινούμενου εργαζομένου ωφελούνται εμμέσως από το δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως που παρέχει στον πιο πάνω εργαζόμενο το εν λόγω άρθρο 7, παράγραφος 2, και ότι, «[ε]φόσον η χορήγηση χρηματοδοτήσεως για σπουδές σε τέκνο διακινούμενου εργαζομένου αποτελεί για τον διακινούμενο εργαζόμενο κοινωνικό πλεονέκτημα, το ίδιο το τέκνο δύναται να επικαλεστεί τη διάταξη αυτή προκειμένου να λάβει την εν λόγω χρηματοδότηση, αν αυτή, δυνάμει του εθνικού δικαίου, χορηγείται απευθείας στον σπουδαστή»[9].

5 — Κατά την εισηγητική έκθεση, σκοπός της τροποποιήσεως του καθεστώτος του κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές που χορηγεί το κράτος του Λουξεμβούργου ήταν να «ληφθούν υπόψη οι συνέπειες» της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411). Βλ. νομοσχέδιο αριθ. 6585 για την τροποποίηση του νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές (έγγραφο αριθ. 6585 της 5ης Ιουλίου 2013, σ. 2, που δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο της Βουλής του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, στην ακόλουθη διεύθυνση: http://www.chd.lu/wps/portal/public/RoleEtendu?action=doDocpaDetails&id=6585#).

6 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33.

7 — ΕΕ 2004, L 158, σ. 77, και διορθωτικά ΕΕ 2004, L 229, σ. 35, και ΕΕ 2005, L 197, σ. 34.

8 — Η υπογράμμιση δική μου.

9 — Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411, σκέψη 40). Η υπογράμμιση δική μου.

2. Ο εφαρμοστέος κανονισμός

32. Με την αίτησή του προδικαστικής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο θέτει ένα ζήτημα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011. Πάντως, στην απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), το Δικαστήριο παραπέμπει στον κανονισμό 1612/68.

33. Εντούτοις, η διαφορά αυτή δεν επηρεάζει τη λυσιτέλεια της αποφάσεως για τις υποθέσεις των κύριων δικών. Πράγματι, μολονότι ο κανονισμός 1612/68 καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από της 15ης Ιουνίου 2011 από τον κανονισμό 492/2011, το άρθρο 7 είναι από κάθε άποψη ταυτόσημο στους δύο κανονισμούς[10].

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

34. Για να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πρέπει, κατ' αρχάς, να ερμηνευθεί η έννοια του «τέκνου» ενός διακινούμενου εργαζομένου.

35. Αφορά η έννοια αυτή, όπως εμφανίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 (νυν άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011), αποκλειστικά τον νομικό δεσμό γονέα-τέκνου ή περιλαμβάνει επίσης τους «προγονούς» του εργαζομένου, δηλαδή τα τέκνα του συζύγου του με τα οποία δεν έχει αναγκαστικώς νομικό δεσμό;

36. Μόνον αν γίνει δεκτή η δεύτερη ερμηνεία –πράγμα που πιστεύω– θα πρέπει να εξεταστεί στη συνέχεια το αν πρέπει να υπάρχει κάποια συμβολή του μεθοριακού εργαζομένου στη συντήρηση του τέκνου.

1. Επί της εννοίας «τέκνο» διακινούμενου εργαζομένου

37. Η ερμηνεία από μέρους του Δικαστηρίου μπορεί να βασιστεί σε δύο διαπιστώσεις.

38. Αφενός, κατά πάγια νομολογία, η χρηματοδότηση σπουδών την οποία κράτος μέλος χορηγεί στα τέκνα των εργαζόμενων αποτελεί για τον διακινούμενο εργαζόμενο κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 όταν ο διακινούμενος εργαζόμενος εξακολουθεί να φροντίζει για τη συντήρηση του τέκνου[11]. Επιπλέον, έχει αναγνωριστεί ότι τα μέλη της οικογένειας του διακινούμενου εργαζομένου καλύπτονται εμμέσως από την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως την οποία διατυπώνει το εν λόγω άρθρο[12].

39. Αφετέρου, κατά το άρθρο 10, παράγραφος 1, του κανονισμού 1612/68, ο σύζυγος εργαζόμενου υπηκόου κράτους μέλους «και οι κατιόντες τους οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται απ' αυτόν» είχαν δικαίωμα εγκαταστάσεως με τον εργαζόμενο στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους.

10 — Εξάλλου, κατά το άρθρο 41, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 492/2011, οι παραπομπές στον κανονισμό 1612/68 νοούνται ως παραπομπές στον κανονισμό 492/2011.

11 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1992, Bernini (C-3/90, EU:C:1992:89, σκέψη 29)· της 8ης Ιουνίου 1999, Meeusen (C-337/97, EU:C:1999:284, σκέψη 19), και της 14ης Ιουνίου 2012, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (C-542/09, EU:C:2012:346, σκέψη 35).

12 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1992, Bernini (C-3/90, EU:C:1992:89, σκέψεις 26 και 29), και της 14ης Ιουνίου 2012, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (C-542/09, EU:C:2012:346, σκέψη 48). Βλ. επίσης, αλλά σχετικά με εγγύηση διασφαλίζουσα ένα κατώτατο όριο μέσων συντηρήσεως, απόφαση της 18ης Ιουνίου 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, σκέψη 12).

40. Πάντως, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «το δικαίωμα να εγκατασταθούν με τον διακινούμενο εργαζόμενο το οποίο έχουν "έκαστος των συζύγων και οι κατιόντες τους οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται από αυτόν" πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ανήκει τόσο στους κατιόντες του εργαζομένου αυτού *όσο και στους κατιόντες του συζύγου του*. Συγκεκριμένα, το να ερμηνευθεί στενώς η διάταξη αυτή υπό την έννοια ότι μόνον τα κοινά τέκνα του διακινούμενου εργαζομένου και του συζύγου του έχουν δικαίωμα να εγκατασταθούν με αυτούς θα ήταν αντίθετο προς τον [σκοπό ενσωματώσεως των μελών της οικογένειας των διακινούμενων εργαζομένων] του κανονισμού 1612/68» [13].

41. Ασφαλώς, με την τροποποίηση του κανονισμού 1612/68 με την οδηγία 2004/38, το άρθρο 10 του κανονισμού 1612/68 καταργήθηκε [14]. Εντούτοις, διαπιστώνεται, αφενός, ότι η εν λόγω διάταξη επαναλαμβάνεται υπέρ όλων των πολιτών της Ένωσης στο άρθρο 2 της οδηγίας 2004/38 και, αφετέρου, ότι ο νομοθέτης της Ένωσης διευκρίνισε τον επίσημο ορισμό του «κατιόντος» ακολουθώντας την ευρεία ερμηνεία του Δικαστηρίου.

42. Πράγματι, κατά το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38, θεωρούνται μέλη της οικογένειας του πολίτη της Ένωσης «οι απευθείας κατιόντες οι οποίοι είναι κάτω της ηλικίας των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι *καθώς και εκείνοι του/της συζύγου ή του/της συντρόφου*» [15].

43. Εφόσον η απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), αφορά τον κανονισμό 1612/68 και είναι μεταγενέστερη της εκδόσεως της οδηγίας 2004/38, αναμφισβήτητα εντάσσεται, όπως και η έννοια του «τέκνου» που χρησιμοποιείται σε αυτήν, στην προεκτεθείσα νομολογιακή και νομοθετική εξέλιξη.

44. Εντούτοις, η Λουξεμβουργιανή Κυβέρνηση αντιτάσσει σε αυτή τη συστηματική και ιστορική ερμηνεία έναν αυστηρό διαχωρισμό των πεδίων εφαρμογής του κανονισμού 492/2011 και της οδηγίας 2004/38. Κατά την άποψή της, η εν λόγω οδηγία αφορά μόνον το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών και όχι το κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 δικαίωμα των μεθοριακών εργαζομένων να απολαύουν των ίδιων κοινωνικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους [16].

45. Κατά την κυβέρνηση αυτή, η παραπομπή στον κατά την οδηγία 2004/38 ορισμό του «μέλους της οικογένειας» δεν ασκεί επιρροή για την εκτίμηση, στο πλαίσιο του κανονισμού 492/2011, της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων εις βάρος των εργαζομένων [17].

46. Δεν συμμερίζομαι αυτή την άποψη η οποία προβαίνει σε στεγανό διαχωρισμό μεταξύ των πεδίων εφαρμογής των δύο κανόνων και σύμφωνα με την οποία η οικογένεια πολίτη της Ένωσης δεν είναι αναγκαστικά η ίδια με την οικογένεια του πολίτη της Ένωσης όταν αυτός αντιμετωπίζεται υπό την ιδιότητά του ως «εργαζομένου».

47. Η άποψη αυτή όχι μόνον αγνοεί την εξέλιξη της νομοθεσίας της Ένωσης την οποία περιέγραψα ανωτέρω, αλλά και οδηγεί σε καταστάσεις που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν.

13 — Απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, Baumbast και R (C-413/99, EU:C:2002:493, σκέψη 57). Η υπογράμμιση δική μου.

14 — Βλ. άρθρο 38 της οδηγίας 2004/38.

15 — Η υπογράμμιση δική μου. Σημειώνω ότι παρόμοιος ορισμός της «οικογένειας» χρησιμοποιείται επίσης στο άρθρο 4 της οδηγίας 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανενώσεως (ΕΕ 2003, L 251, σ. 12).

16 — Βλ. γραπτές παρατηρήσεις της Λουξεμβουργιανής Κυβερνήσεως (σημείο 23).

17 — Βλ. γραπτές παρατηρήσεις της Λουξεμβουργιανής Κυβερνήσεως (σημείο 22).

48. Πράγματι, πρέπει να υπομνησθεί ότι ο ευρύς ορισμός των «κατιόντων οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται από υπήκοο κράτους μέλους» δόθηκε από το Δικαστήριο στο πλαίσιο υποθέσεως όπου επίμαχο ήταν το δικαίωμα των τέκνων «του υπηκόου κράτους μέλους που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί κατά το παρελθόν στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους [να λαμβάνουν σχολική εκπαίδευση] υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους αυτού του κράτους, εφόσον τα τέκνα αυτά διαμένουν στην επικράτειά του» [18].

49. Πάντως, το δικαίωμα αυτό, το οποίο τότε προβλεπόταν στο άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, συνεχίζει να περιλαμβάνεται, με ταυτόσημη διατύπωση, στον κανονισμό 492/2011 [19]. Το γεγονός ότι η διάταξη αυτή δεν ερμηνεύθηκε διαφορετικά από το Δικαστήριο μετά την απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, Baumbast και R (C-413/99, EU:C:2002:493), σημαίνει, in concreto, ότι τόσο οι κατιόντες του διακινούμενου εργαζομένου όσο και οι κατιόντες του συζύγου του έχουν δικαίωμα να γίνουν δεκτοί στο σχολικό σύστημα του κράτους μέλους υποδοχής δυνάμει του άρθρου 10 του κανονισμού 492/2011.

50. Κατά συνέπεια, αν το Δικαστήριο ακολουθήσει την επιχειρηματολογία της Λουξεμβουργιανής Κυβερνήσεως, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα ότι η έννοια του «τέκνου» θα ερμηνεύεται με ευρύ τρόπο στο πλαίσιο του δικαιώματος σχολικής εκπαιδεύσεως (άρθρο 10 του κανονισμού 492/2011), αλλά με στενό τρόπο όσον αφορά τη χορήγηση των ίδιων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους (άρθρο 7 του κανονισμού 492/2011), περιλαμβανομένων των πλεονεκτημάτων σχετικά με τη χρηματοδότηση των σπουδών.

51. Μια τέτοια διαφορετική αντίληψη όσον αφορά την έννοια του «τέκνου» για την εφαρμογή του ίδιου κανονισμού ασφαλώς δεν θα ήταν δικαιολογημένη.

52. Εξάλλου, ο ίδιος ο νομοθέτης της Ένωσης επιβεβαίωσε, πολύ πρόσφατα, ότι η έννοια των «μελών της οικογένειας» είναι ενιαία, ανεξαρτήτως του αν εξετάζεται από την οπτική γωνία του εργαζομένου ή από την ευρύτερη οπτική γωνία της ιθαγένειας της Ένωσης.

53. Πράγματι, κατά την αιτιολογική σκέψη 1 της οδηγίας 2014/54/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Απριλίου 2014, περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων [20], «[η] ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων αποτελεί θεμελιώδη ελευθερία των πολιτών της Ένωσης και πυλώνα της εσωτερικής αγοράς στην Ένωση, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 45 [ΣΛΕΕ]. Η εφαρμογή της αναπτύσσεται περαιτέρω από το δίκαιο της Ένωσης με στόχο την εξασφάλιση της πλήρους άσκησης των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στους πολίτες της Ένωσης και στα μέλη της οικογένειάς τους. *Η φράση "μέλη της οικογένειάς τους" θα πρέπει να νοείται κατά το άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας [2004/38] το οποίο εφαρμόζεται και στα μέλη της οικογένειας των μεθοριακών εργαζομένων*» [21].

54. Πάντως, κατά το άρθρο 2, σημείο 2, της εν λόγω οδηγίας, το πεδίο εφαρμογής της *ταυτίζεται* με το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 492/2011. Εξάλλου, το άρθρο 1 της οδηγίας 2014/54 διευκρινίζει, ότι σκοπός της είναι να διευκολύνει «την ενιαία εφαρμογή και την πραγμάτωση των δικαιωμάτων που απορρέουν από το άρθρο 45 ΣΛΕΕ και από τα άρθρα 1 έως 10 του κανονισμού (ΕΕ) 492/2011».

18 — Άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68. Βλ. απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, Baumbast και R (C-413/99, EU:C:2002:493).

19 — Άρθρο 10 του κανονισμού 492/2011.

20 — ΕΕ 2014, L 128, σ. 8.

21 — Η υπογράμμιση δική μου.

55. Θεωρώ ότι, κατά συνέπεια, η οδηγία 2014/54, η οποία ισχύει από τις 20 Μαΐου 2014, είναι πλήρως εφαρμοστέα στις υποθέσεις των κύριων δικών, επειδή επιτάσσει στα κράτη μέλη, με το άρθρο της 3, παράγραφος 1, να διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι και τα μέλη των οικογενειών τους που «εκτιμούν ότι υφίστανται ή υπέστησαν ζημία διότι παρεβιάσθη έναντι αυτών η αρχή της ίσης μεταχείρισης» θα έχουν πρόσβαση σε δικαστικές διαδικασίες για να επιβληθεί η τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 45 ΣΛΕΕ και από τα άρθρα 1 έως 10 του κανονισμού 492/2011.

56. Εξακολουθεί, πράγματι, να χρειάζεται να υπομνησθεί ότι η απορρέουσα από οδηγία υποχρέωση των κρατών μελών να επιτύχουν το αποτέλεσμα που η οδηγία αυτή προβλέπει, καθώς και το καθήκον τους να λαμβάνουν όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που μπορούν να διασφαλίσουν την εκπλήρωση της υποχρεώσεως αυτής επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών, περιλαμβανομένων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, των δικαστικών αρχών[22]; Αυτό σημαίνει, in concreto, ότι «εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο –είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε για μεταγενέστερες της οδηγίας διατάξεις– ένα εθνικό δικαστήριο που καλείται να το ερμηνεύσει οφείλει να πράξει τούτο κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που αυτή επιδιώκει, συμμορφούμενο έτσι προς το άρθρο [288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ]»[23].

57. Υπό τις συνθήκες αυτές, η οδηγία 2014/54 επιβεβαιώνει ότι ακριβώς με γνώμονα την έννοια των «μελών της οικογένειας», όπως η έννοια αυτή έχει οριστεί στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον κανονισμό 1612/1968 και στη συνέχεια επανελήφθη με το άρθρο 2 της οδηγίας 2004/38, πρέπει να ερμηνεύεται η έννοια του «τέκνου» το οποίο δύναται να ωφεληθεί εμμέσως από την αρχή της ισότητας η οποία διατυπώνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011[24].

58. Επιπλέον, η ερμηνεία αυτή συνάδει με την ερμηνεία της «οικογενειακής ζωής» όπως προστατεύεται με το άρθρο 7 του Χάρτη και με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής συμβάσεως για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών που υπογράφτηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950. Πράγματι, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει σταδιακά αποστασιοποιηθεί ειδικά από το κριτήριο του «συγγενικού δεσμού» για να αναγνωρίσει τη δυνατότητα «de facto οικογενειακών δεσμών»[25]. Πάντως, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, τα δικαιώματα τα οποία περιλαμβάνει και τα οποία αντιστοιχούν σε δικαιώματα που διασφαλίζονται στην εν λόγω Σύμβαση έχουν την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με εκείνες που τους αποδίδει η Σύμβαση αυτή.

59. Τέλος, ένα παράδειγμα θα δείξει ότι δεν είναι λυσιτελής ένας αυστηρά νομικός ορισμός του δεσμού γονέα-τέκνου στο πλαίσιο του άρθρου 7 του κανονισμού 492/2011 και των κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων.

60. Ας φανταστούμε μια ανασυγκροτημένη οικογένεια με τρία παιδιά. Το πρώτο ήταν ηλικίας μόλις μερικών μηνών όταν έχασε τον μπαμπά του σε αυτοκινητιστικό ατύχημα. Όταν έγινε τριών ετών, η μαμά του συνάντησε έναν άνδρα, διαζευγμένο πατέρα παιδιού δύο ετών του οποίου είχε την αποκλειστική επιμέλεια. Από τη νέα αυτή ένωση γεννήθηκε ένα τρίτο παιδί. Η οικογένεια ζει στο Βέλγιο, μερικά χιλιόμετρα από το Λουξεμβούργο, όπου η μαμά εργάζεται εδώ και πάνω από δέκα χρόνια.

22 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, ως πρόσφατη υπενθύμιση πάγιας νομολογίας απόφαση της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

23 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1990, Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395, σκέψη 8). Η υπογράμμιση δική μου.

24 — Αναλύοντας τη νομολογία του Δικαστηρίου και τους κανόνες του παράγωγου δικαίου όπου χρησιμοποιείται η έννοια «οικογένεια», ο T. Stein καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα. Κατά την άποψή του, η έννοια της «οικογένειας» στο δίκαιο της Ένωσης βασίζεται σε μια αντίληψη της οικογένειας που θεμελιώνεται στη συζυγική σχέση, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων καταχωρισμένης συμβιώσεως, αλλά υπερβαίνει την παραδοσιακή έννοια της πυρηνικής οικογένειας περιλαμβάνοντας σε αυτή τα συντηρούμενα μέλη (Stein, T., «The notion of the term of family on european level with a focus on the case law of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice», στο Verbeke, A., Scherpe, J.-M., Declerck, Ch., Helms, T., και Senaeve, P. (επιμέλεια), *Confronting the frontiers of family and succession law: liber amicorum Walter Pintens*, τόμος 2, Cambridge/Anvers, Portland/Intersentia, 2012, σ. 1375 έως 1392, και ειδικά σ. 1391).

25 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, ΕΔΔΑ, απόφαση της 22ας Απριλίου 1997, X, Y και Z κατά Ηνωμένου Βασιλείου, CE:ECHR:1997:0422JUD002183093.

61. Στην περίπτωση αυτή, αν ο όρος «τέκνο» ο οποίος χρησιμοποιείται στο άρθρο 2bis του τροποποιημένου νόμου της 22ας Ιουνίου 2000 εκληφθεί υπό στενή έννοια, αυτό θα σημαίνει ότι η μητέρα θα μπορεί να λάβει το οικονομικό βοήθημα του λουξεμβουργιανού κράτους για ανώτατες σπουδές μόνο για το δικό της τέκνο και για το κοινό τέκνο του ζεύγους. Αντιθέτως, το τέκνο του συζύγου, το οποίο από την ηλικία των δύο ετών ζει σε αυτή την οικογένεια, δεν θα δικαιούται το ίδιο βοήθημα.

62. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, θεωρώ συνεπώς ότι τέκνο που δεν έχει νομικό δεσμό με τον διακινούμενο εργαζόμενο, αλλά καλύπτεται από τον κατά το άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38 ορισμό του «μέλους της οικογένειας», πρέπει να θεωρείται τέκνο του εργαζομένου αυτού και έμμεσος δικαιούχος των κοινωνικών πλεονεκτημάτων που αφορά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011.

2. Επί της ανάγκης να συμβάλλει στη συντήρηση του τέκνου ο γονέας με τον οποίο δεν υπάρχει νομικός δεσμός

63. Με το δεύτερο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος, το αιτούν δικαστήριο ερωτά επίσης ως προς τον αναγκαίο βαθμό συμβολής του μεθοριακού εργαζομένου στη συντήρηση σπουδαστή με τον οποίο δεν συνδέεται με νομικό δεσμό, προκειμένου να μπορεί ο σπουδαστής να τύχει οικονομικού βοηθήματος όπως το επίμαχο στις κύριες δίκες.

64. Είναι ακριβές ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου που υπομνήσθηκε στη σκέψη 39 της αποφάσεως της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411), «η χρηματοδότηση σπουδών που παρέχεται από κράτος μέλος προς τα τέκνα των εργαζομένων αποτελεί, για έναν διακινούμενο εργαζόμενο, κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του προαναφερθέντος άρθρου 7, παράγραφος 2, [του κανονισμού 1612/68, νυν άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011], *όταν ο εν λόγω εργαζόμενος εξακολουθεί να συντηρεί το τέκνο*» [26].

65. Είναι επίσης αληθές ότι το άρθρο 10 του κανονισμού 1612/68 αφορούσε τον σύζυγο του εργαζομένου και τους «κατιόντες τους οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών *ή συντηρούνται απ' αυτόν*» [27] και ότι η έκφραση αυτή επαναλαμβάνεται στο άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38.

66. Συναφώς, διαπιστώνεται ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «η ιδιότητα του συντηρούμενου μέλους της οικογένειας δεν προϋποθέτει δικαίωμα διατροφής» [28]. Πράγματι, σε διαφορετική περίπτωση, «η δυνατότητα συγκεντρώσεως της οικογένειας θα εξαρτιόταν από τις εθνικές νομοθεσίες που ποικίλλουν στα διάφορα κράτη μέλη, αυτό δε θα οδηγούσε στη μη ενιαία εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου» [29].

67. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το ίδιο ισχύει για τη συμβολή ενός συζύγου στη συντήρηση των προγονών του. Επομένως, είναι σε κάθε περίπτωση φρόνιμο να θεωρείται ότι η ιδιότητα του «μέλους της οικογένειας προκύπτει από πραγματική κατάσταση» [30] η εκτίμηση της οποίας απόκειται στη διοίκηση και στη συνέχεια, εν ανάγκη, στον δικαστή.

26 — Η υπογράμμιση δική μου.

27 — Η υπογράμμιση δική μου.

28 — Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, σκέψη 21).

29 — Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, σκέψη 21).

30 — Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, σκέψη 22).

68. Εξάλλου, η ερμηνεία αυτή είναι συμβατή με τη νομολογία που υπομνήσθηκε ανωτέρω, κατά την οποία η ευρεία έκφραση «συντηρεί το τέκνο» [31] είναι προτιμότερη από την έκφραση «τέκνο που τον βαρύνει».

69. Η συμβολή στη συντήρηση του τέκνου απορρέει από μια πραγματική κατάσταση η οποία μπορεί να αποδειχθεί με αντικειμενικά στοιχεία, όπως ο γάμος (ή η σχέση καταχωρισμένης συμβιώσεως του «νομικού» γονέα με τον πατριό/τη μητριά) ή η κοινή κατοικία, και τούτο χωρίς να είναι απαραίτητο να καθοριστούν οι λόγοι προσφυγής σε αυτή τη στήριξη ή η ακριβής αριθμητική έκτασή της.

70. Συναφώς, δεν μπορώ να δεχθώ τη θέση της Λουξεμβουργιανής Κυβερνήσεως ότι η διοίκηση είναι αδύνατον να ερευνά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση αν και σε ποιον βαθμό ο μεθοριακός εργαζόμενος, πατριός ή μητριά του σπουδαστή, συμβάλλει ή όχι στη συντήρησή του [32].

71. Κατ' αρχάς, η συντήρηση του τέκνου τεκμαίρεται μέχρι την ηλικία των 21 ετών, επειδή στο άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38 η προϋπόθεση συντηρήσεως του τέκνου προβλέπεται εναλλακτικά σε σχέση με την προϋπόθεση της ηλικίας μετά το 21ο έτος.

72. Στη συνέχεια, από τις παρατηρήσεις των εκκαλούντων των κύριων δικών προκύπτει ότι η «συντήρηση» του τέκνου από το νοικοκυριό είναι το κριτήριο για την καταβολή των οικογενειακών επιδομάτων (τα οποία εν προκειμένω εισπράττονταν τουλάχιστον από δύο από τους περί ων πρόκειται πατριούς), χωρίς αυτό να δημιουργεί ιδιαίτερη δυσχέρεια, ενώ ουδεμία προϋπόθεση νομικού δεσμού γονέα-τέκνου απαιτείται [33].

73. Τέλος, ο ίδιος ο Λουξεμβούργιος νομοθέτης επέβαλε, με το άρθρο 3 του ισχύοντος τώρα νόμου, δηλαδή του νόμου της 24ης Ιουλίου 2014 περί κρατικού οικονομικού βοηθήματος για ανώτατες σπουδές, την προϋπόθεση ο «εργαζόμενος να συνεχίζει να συμβάλλει στη συντήρηση του σπουδαστή». Συνεπώς, μια τέτοια απαίτηση δεν μπορεί να θεωρηθεί μη εξακριβώσιμη από τη διοίκηση.

VI – Πρόταση

74. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Cour administrative (διοικητικό εφετείο) ως εξής:

Το άρθρο 45 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι τέκνο που δεν έχει νομικό δεσμό με διακινούμενο εργαζόμενο, αλλά είναι κατιών του συζύγου του εργαζομένου (ή του προσώπου με το οποίο αυτός έχει σχέση καταχωρισμένης συμβιώσεως) πρέπει να θεωρείται τέκνο του εν λόγω εργαζομένου. Για τον λόγο αυτόν, είναι έμμεσος δικαιούχος των κοινωνικών πλεονεκτημάτων του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, υπό την προϋπόθεση ότι ο εργαζόμενος φροντίζει για τη συντήρησή του.

Η συμβολή στη συντήρηση του τέκνου απορρέει από μια πραγματική κατάσταση, χωρίς να είναι απαραίτητο να καθοριστούν οι λόγοι προσφυγής σε αυτή τη στήριξη ή η ακριβής αριθμητική έκτασή της.

31 — Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013, Giersch κ.λπ. (C-20/12, EU:C:2013:411, σκέψη 39).

32 — Βλ. γραπτές παρατηρήσεις της Λουξεμβουργιανής Κυβερνήσεως (σημείο 46).

33 — Βλ. γραπτές παρατηρήσεις της N. Depesme και του S. Kerrou (σ. 21) και του A. Kauffmann (σημεία 90 επ.).